

## Řeč a písemnictví lužických Srbův.

Sepsal

Michal Hórník, Lužičan.

Jak ve vlnách kdy tonou mořských dvě lodičky samotné,  
Už tak, dcerky! na vás Slávia teskno hledí.

Kollár.

Njepuščemy nadžiju rjanu,  
Zo so wróča zřote časy,  
Zo narodnosć wukhowanu  
Mamy w serbskim kraju zasy.

Smoletš.

Hlavní loď Polabanův nešťastným osudem v západním moři utonula, jen slabé rozbitiny po sobě zanechavši. Avšak prozřetelnost uchránila posud dvě pomocní lodičky, které v záhubné bouři s vlnami bojující drahé památky na břeh našeho času přinesly. Se zármutkem hleděli Slované na pozůstatky polabského kmene v Lužicích a předpovídali smrt svých opuštěných a téměř zapomenutých bratrův v době nejbližší. Ale nemají se ještě tak brzkého pohřbu obávat nyní, kdežto živobytí Srbův novým vzkříšením za posledních dvaceti let na několika století pojištěno jest. Národy slovanské neumírají dle svědectví historie příliš rychle, tím méně konservativní ve všem Srbové, kteří skoro tisíciletému poněmčování statně vzdorovali. Jednotlivé malé osady a ostrůvky dlouho žijí, tím déle Srbové na prostore 70 čtverečných mil souvisící. Ještě za času duševního spánku proro-

kovali \*) srbské řeči dlouhé živobytí, tím větším právem mohl Smoleť tylo výroky opakovati řka: Po 300 letech budže so hisće tak derje serbski ryčec kaž nětko. (Jutrnicka Jordanova r. 1842). Pravdivost této sady zaručuje nám nejenom vláda pruská i saská, jenž žádných zákonův věku vzdělonosti a snažení Srbův se přičicích nedává, ale i nejvíce Srbové v obou Lužicích sami, kteří svou řeč i národnost, své obyčeje i slavnosti, své báje i písně před zahynutím všemožně chrání. Mladí Srbové se nestydí své řeči a národnosti, jako pastor Henning (r. 1690) o Slovanech v Luneburku píše, a proto brzké poněmčení pro-rokuje; nýbrž v minulé a naší době vidíme, že se o vzdělávání své materštiny snaží a pomoci této i vzdělanosti Srbův lepší budoucnost připravují.

Zasluhujet tento statný národek, tento slovanský mikro-kosmos — jak se v mnohém ohledu jmenovati může — zajistě ještě bedlivější pozornosti jiných Slovanův, než jsme posud viděli a za našich časův vidíme.

Dějiny starší doby Srbův podal slavný badatel Šafařík ve svých Starožitnostech, ale obšírné popsání dějin pozdějších v slovanských literaturách nenacházíme. O řeči a písemnictví psal zkrátka Šafařík (Geschichte der slav. Sprache und Literatur 1826, Národopis r. 1842); a Hilferding: История Балтійскихъ Славянъ. А. Гильфердинга. Москва 1855; o řeči samé jedná Miklosich ve svém Zvukosloví r. 1852, použiv nejvíce Jordana, pak E. Novikov r. 1849: О важнѣйшихъ особенностяхъ лужицкихъ нарѣчій.

Avšak tito a jiní slavní učencové neměli dostatečných pramenův, jednali zvláště o řeči za času tvoření spisovního jazyka, a proto též některých omylův se dopustili. O novějším stavu řeči a nejnovějším ruchu v písemnictví však Slované příliš

\*) Hauptmann ve své dolnoluž. mluvnici r. 1767: Ich wette, dass die wend. Sprache dich und mich überleben wird. — Mohn v spisu: Serbskeje ryče khwalba a zamoženje r. 1806 praví: Vielleicht erbt sich ein Exemplar fort und ist dann, wenn in einigen Jahrhunderten — denn so lange dürfte es wohl noch dauern — unsere sterbende Sprache ihr Lebensziel erreicht hat, ein Beweiss, was sie einst vermochte.

málo vědí. I Čechové se málo kdy něčeho o tomto blízkém národu v časopisech dověděli.

Poznav důležitost šíření známosti o svém národu, podávám své pojednání o řeči a písemnictví v tomto mnoho čteném časopisu, koje se nadějí, že se aspoň některému z vážených čtenářův zavděčím.

### A. Řeč.

Slované v Horní a Dolní Lužici jsou potomkové Milčanův a Lužičanův, dvou ratolestí Srbův, s Lutici a Bodrici národ polabský skládajících. Posud společné své jméno „Srb“ zachovali; ale staré jméno Milčanův se ztratilo, ustoupivši všeobecnému pojmenování zeměpisnému „Lužičan.“ Nyní rozeznáváme potomky obou ratolestí dle pozdějších mezi zeměpisných co Hornolužičany a Dolnolužičany.

Srbové (Serbowje, Serske) obývají prostoru 70 mil, asi třetinu někdejšího markhrabství, mezi 31° 32' a 32° 30' východní délky a mezi 51° 59' a 51° 6' severní šířky. Polovice *Hornolužičanův*, pod vládou saskou r. 1855 zůstavši, bydlí v krajskoředitelském okrese Budyšinském (dle staršího rozdělení jest to: část Horní Lužice a některé vsi míšenské); ostatní v Prusku patří pod okresy, Lehnickému vladařství přivtělené: Wojerjery (Hoyerswerda), Rozbórk (Rothenburg) a Zhorjlec (Görlitz). *Dolnolužičtí* Srbové obývají okresy vladařství Frankfurtského (prov. Braniborská), Gródk (Spremberg), Kalawa (Kalau), Chošebuz (Kottbus) a Žarow (Sorau).

V těchto krajinách jsou Srbové na vsích málo s Němci smíšení; ale v městech jsou od jakživa menšinou, majíce zde jen po jednom farním kostele (v Budyšině jeden pro katolíky, druhý pro evangelíky).

*Hornolužičané* bydlí mezi 30° 37' a 32° 30' východní délky a mezi 51° 36' a 51° 6' na prostoru 38 mil v 533 obcích. V Sasku se počítá 50,000 Srbův v 399 obcích, z kterých jest přes 40,000 evangelikův Augsburgského vyznání v 322

obcích, a přes 9000 katolíkův v 75 obcích. Evangelikům zde káže 30 duchovních v 26 kostelích v srbské řeči, v 56 školách pak vyučuje 65 učitelův mládež pomocí srbské řeči. Katolíci mají 6 farních kostelův s 19 duchovními a 12 škol s 13 učiteli.

V pruské části jest 39,000 Srbův, z nichž 2,000 katolíkův. Evangelíci mají 24 farních kostelův s 26 duchovními a 51 škol s 59 učiteli; katolíci pak 1 farní kostel s 3 duchovními a 3 školy s 3 učiteli.

Tedy bydlí v saské i pruské Horní Lužici 89,000 Srbův, majících 57 farních kostelův s 87 duchovními a 112 škol s 140 učiteli.

Dolnolužičanův, obývajících prostoru 32 mil, jest asi 65,000, vesměs evangelikův, v 221 obcích; mají 40 kostelův s 43 duchovními a 80 škol, jako Smoleř r. 1843 udával. <sup>2)</sup> Pohledem na tento počet Dolnolužičanův a porovnávaje jejich poměry se stavem věcí u luneburských Slovanův asi 100 let před poněmčením jsem přesvědčen, že se Talvj velice mylí, pravíc (na str. 313 svého spisu: *Historical View of the languages and literature of the slavie nations*, New-York 1850) o dolnolužičtině: We can only expect, that after the lapse of a *hundred years* or *less* no other vestige of it will be left than written or printed documents.

Přehlédnuvše zkrátka pole národnosti a podavše statistiku našich 154,000 Srbův, přejdeme na popsání nářečí i podřečí a na líčení důležitých vlastností společných.

Obě nářečí mají společné hlavní znaky s mluvou západních Slovanův. Pojednáním Novikova o dvou znacích lužičtiny (vysouvání *d*, *t* před *n*, a *d* před *l*, o kterémž posledním v hl. jen dva příklady máme) a postavením této co přechod mezi lešskočeskou mluvou a tři ruské nářečí, nezdá se nám posud dostatečně potvrzeno, že by nářečí lužická teprv v nových sídlech svých vlivem polštiny a češtiny v mluvou západní se byla proměnila.

<sup>2)</sup> Novějších statistických dat o kostelích a školách nebylo možná se doptít. Toto jakož i letošní, posud neuveřejněné počítání lidu svým časem co doplňky v tomto časopisu oznámím.

Nářečí tvořila a vyvíjela se samostatně, ačkoli byla od jakživa sousední. Potomkové dvou rozličných ratolestí se nepřibližovali, nýbrž řeči i písmem vždy dále se rozcházeli. Příčinu toho hledati slušno nejenom v značném rozdílu nářečí i v nedostatku učených mužův, prospěšnost přiblížení pojavších, ale hlavně v tom, že lid záhy pod rozličné vlády anebo aspoň krajinství patřil, a nemaje společného města hlavního neb jiného středu nikdy nestál v živém obcování i spojení.

Každé nářečí rozchází se na vícero podřečí neb různorečí, která ve vyslovení jednotlivých hlásek, v některých mluvnických tvarech a v užívání mnohých slov se dělí. Sem postavíme jen stručný přehled; slovníkou část opisuje Smoleř obšírněji v II. dílu srbských národních písní (Volkslieder der Wenden in der Niederlausitz von Haupt und Schmalzer).

V hornolužickém rozeznáváme patero *podřečí*:

a. *Lubijské*, které nejbližší jest češtině.

b. *Budyšínské*, asi prostřední mezi všemi, spisovní řeč evangelikův. Nová společná řeč spisovní drží se hlavně gramatických forem tohoto nářečí, přijímá však některé správnější tvary ostatních nářečí.

c. *Severovýchodní* (holandské).

d. *Západní*, v krajině nejvíce katolické, jest spisovní řeč katolická. Vyznačuje se plnějšími samohláskami.

e. *Pomezí* (hraniční) jest prostředník obou nářečí.

V dolnolužickém jest také několik různorečí, kterých však posud nikdo zevrubně nevylicil. Zde se ale tolik různorečí nevyvinulo, poněvadž měli jediný spisovní jazyk dle nářečí *Chotěbuzského*; rozcházejí se asi v týchže hláskách jako hornolužická podřečí. *Jižní* různorečí (u Gródka) blíží se v některém ohledu hornolužickému, co zvláštnost vytkneme jen vyslovení *y* co *ej*. Ze *severních* různorečí jmenujeme Bórkovské (Bórkovy, Burk), v kterém se *ó* co *y* vyslovuje (opak severovýchodního i západního podřečí hornoluž.): *wyda*, *gyra*, *kyń* — *wóda*, *góra*, *kóń*.

Velmi těžko jest rozhodnouti otázku, kterému ze slovan-  
ských nářečí lužičtina je nejbližší. Zde najdeš stejnost s nářečími českými a leskými (jmenovitě s mazoveckým stýká se dolnolužičtina, více než s běloruštinou, jak Novikov tvrdí), jinde s rozličnými ruskými a ilyrskými. Nemožno posud o tomto poměru zkrátka se vysloviti, promluvíme ještě zkrátka o zvukosloví, tvarosloví, skladbě a slovníku.

I. *Zvukosloví*. V obou nářečích ukazuje se rozmanitost i plnost hlásek, jakož i měkkost a lehkost ve vyslovování.

1. *Rozmanitost* v hláskách jest větší než v češtině. Docela zvláštním způsobem vyslovují se *y* (prostřední mezi *ü* a *e*), *e* před měkkými souhláskami, *ě* (prostřední mezi *i* a *e*), *ó* (prostřední mezi *u* a *o*), jináče než Miklosich učí <sup>\*)</sup>.

2. *Plnohlasenství* jeví se nejenom v zaměňování polohlásek *ъ* a *ь*, ale i v tom, že lužičtina málo přehlasuje. Úplně provedeno jest v spisovní řeči hornoluž. (ale ne v podřečích) přehlasování hlásky *a* mezi dvěma měkkými (za zpětným přehl.), k. p. *pjeć* m. *pjac* (piaty), *zemjenjo* (zemjan); v dolnoluž. toho ale není, k. př. *celaž* (čeledž — čeladnik). Postupné přehlasování jest řídkější než v samé staroslov. u samostatných středního pohlaví, k. př. *zbožo*, *polo*, *morjo*; jen spisovní řeč má často *ъe* m. *ю*: *bíce*, *dawanje*.

Dolnolužičtina libuje si ještě více v plných hláskách, poněvadž má v kořenech často *a* m. hl. *e*, v koncovkách slovesných *o* m. *e*: *bužoš*, *rjankjo* (rjeknuje, řekne), *prošony* (prošeny).

3. *Měkkost* záleží zvláště v tom, že za krkníky vždy měkké *i* a *e* (jen dle Smolerja *chy*, *hy* v dolnol., u Frica často *chi* *hi*) se vyslovuje, a že po relativních *b*, *p*, *w*, *f*, *m*, *n*, *r* skoro všady (vyjma, kde jest v češtině výslovní *ě*) měkké *je* sleduje.

<sup>\*)</sup> Ausserdem werden noch *ě* (má býti *ě*) und *ó* geschrieben, jedoch nur aus etymologischen Gründen, da jenes wie *i*, dieses wie *u* lautet. Mezi jiným nedopatřením co do lužičtiny jest toto největší, poněvadž se jmenované hlásky za času vydání mluvnice luž. (r. 1679) již zvláštním způsobem vyslovovaly a podnes docela jinak než *e* a *o* se pronášejí.

4. *Lehkost* neb pohodlnost vyslovování pozorujeme v užívání měkkého *ř* místo břískavého *ř*, a v pronášení spisovnických skupenin *kř*, *př* co *kš*, *pš*, i *tř* co *tš* neb *ts*; pak ve vypouštění souhlásek při stýkání (v skupeninách), k. př. často *j*, *h*, *w* na každém místě slova; *d*, *t* před *n* (před *l* v dolnol.); i m. *wj* atd.

II. *Tvaroslovi* připomíná často na staroslovančinu:

Dual přísně zachován ve všech sklonných částkách řeči, k. př. u samostatných mužského rodu hornol. na *-aj*, *ow*, *omaj*; dolnol. na *-a*, *owu*, *oma*.

2. Z jednotlivých pádův jsou zajímavé: Dat. sing., u mužských dolnol. *oju* m. *owju*, hornol. *ej* m. staršího *ewi*, přehl. z *owi*. Nom. pl. mužský má znamenité tvary: *owje*, přehl. *owje*, *ojo* (*j* m. *wj*), *jo*, měkké *a* u některých (porovn. rusk. i sanskrt.).

3. Sloveso jest bohaté ve formách i má o jednu více než staroslov., totiž conditional perfecti: budžich. Obě nářečí mají dva aoristy, v dolnol. udrželo se i supinum; rozdílné jest vykončení 1. osoby přítomn. času: hornosl. na *u* (vyjma *am*), dolnol. — *m*.

III. *Skladba* ukazuje zde ryzí staré konstrukce, jinde zas germanismy nerozumnými spisovateli uvedené. Jen na dvoji věc připomínám. Předložky *w*, které někteří dle starosl. způsobu nepsali, užívá se nyní pro lepší srozumění zas všude, ačkoli se dle I. 4. nevyslovuje (w řeči=rěcy, jako wrječeno=rječeno). — Užívání náměstky *tón*, *ta*, *to* místo něm. artikulu vymyšleno i psáváno jen od spisovatelů nebo vlastně překladatelů, kteří každé slovo v srbsčině podati chtěli; ale lid tak nemluví, vyjma v písních k vůli verši a v starých zasvěcených formulích. Novější se toho také chrání; jen pan Schneider zastává ještě staré učení ve své chyb. plné mluvnici od r. 1853. 4)

4) Nevím proč tyto „Danaidengeschenke der Deutschen“ (jak jmenuje artikul) přijal, kdežto přece Srbové v jeho rodišti jich nechtějí, ano i německy mluvící dle srbského způsobu artikul vynechávají. Proč nevzal *jedyn* co artikul, který se také u germanisujících spisovatelův nachází?

IV. *Slovník* liší se v obou nářečích znamenitě; mnohé dolnol. slovo není Hornolužičanům známo i naopak. Obě nářečí, zvláště dolnol., mají mnoho německých slov, kterýchž však v spisovní řeči hornol. velmi málo se nachází. V novějším čase dbají spisovatelé o čistotu jazyka a uvádějí mnoho nových slov slovanských. Zásoba slovníká rovná se nejvíce české i polské; má však též mnoho slov i výrazův, jiným západním nářečím neznámých, a jen v ruštině i staroslovančině se nacházejících. Kromě toho chová lužičtina i slova, kterých v žádném jiném nářečí neslyšíme. Toť jsou důkazy, že lužická nářečí vědeckého povšimnutí velice zasluhují.

Ukázky obou nářečí arci Čechům již podala p. Hankova polyglotta, ale přece si dovoluji z každého jednu tu podati v novějším pravopise, a sice hornolužické v pravopisu Maticí přijatém, a dolnolužické v pravopise Smolerjově, jen že nepiši *y* po *c* (kde m. hl. *č*) *š*, *ž*, *h*, *ch*.

#### Bojazne ptačatko.

Handrij Seieř. (Hornolužický.)

HajnkJ duješě jasny swój slěborny rózkJ,  
Hač brinčeše hola a zeleny brjóžkJ.

Wón wuńdže won do lěsa zeleneho,  
A ptačatko před nim je wulećiřo.

Što bojiš so ptačatko rjeniše ty,  
HajnkJ prawi, što khowaš so do hařozy?

A njeklinči rjenje mój slěborny rózkJ  
Přez čichomnu holu a zeleny brjóžkJ?

„ZynkJ slěbornoh' rózķa drje lubi so mi,  
Maš falšnu pak třelbu tež na khribjeći.“

„Mje njeblaznja lubozne ryče a hra,  
Duž piskaj sej božemje swoje trara.“

## Ž ó w č a w ó l a.

(Dolnolužický.)

Štej stej dvě řednej tam při jazorje  
Při tom mje jazorje při dŕymokem.

Nikogo njejtej tam nadejštoj,  
Ak tog' jadnego přewjadnika.

„Přewjadnik, luby přewjadnik mój,  
Coga ty wot luži k mytu bjerjoš?“

„Wot starých bjeru slobro, zŕoto,  
Mŕode te zówč a ja dërmo wožu.“

Posrjež teje dŕymje tam přijěžeštej,  
Chopi přewjadnik zówč a přašaš:

„Co mje zwóljoš ty rjedne zówčo:  
Do wódy skociš abo mje sej wozeš?“

„Do wódy skociš a gorej splěš,  
Tak přijdu k myjej tej mašerce.“

Tam mógu choziš we wěnašku  
We tom mje wěnašku rušanem.“

## B. Písemnictví.

Kdo zná dějiny poněmčování z předešlých věkův, zvláště u polabského kmene, nebude se diviti, že se lužické písemnictví teprv v 16. století zakládalo i později málo pokračovalo. Avšak diviti se můžeme, že se přece tolik stalo v písemnictví, kdežto každé nářečí takřka bez vědomí druhého se vyvíjelo a později ničím se nepřibližovalo. Malý národ nemůže mít velkého písemnictví; malý počet odbíratelův činí větší podniknutí nemožným. Proto se i písemnictví až do novějšího času skoro jen na náboženské i školní obmezuje; vydávaly se bez nemnohých výminek jen takové spisy, které byly potřebou nevyhnutelnou. Nová činnost Srbův za našich časův zasluhuje povšimnutí každého Slovana; jmenovitě milovníkův historie, mluvozpytu i básnictví.

Uvedeme tedy v tomto přehledu skoro všechny muže, kteří svými spisy o vzdělání Lužičanův obou nářečí pečovali a pečují; i vyličíme jmenovitě všechny poměry, které prospěšně nebo neprospěšně na vyvíjení písemnictví účinkovaly a účinkují.

## I. Hornolužické.

Nebylo ještě dosti na vyvíjení dvojího písemnictví v horní i dolní Lužici! Sami Hornolužičané rozdělili se k největšímu neštěstí brzy po prvních pokusích na dvoje ležení; psali od r. 1689 až podnes (větším dílem) katolíci a evangelíci dvojím podřečím (arci nemnoho rozdílným) i dvojím pravopisem. Tím se stalo, že ani školních knih nebyl dostatek; jen vlastenecké snažení svědomitých učitelův mnohou mezeru zde vyplnilo. V novějším čase pak spomenuté nepříznivé našeho písemnictví poměry v lepší stav se proměňují, jakž později uvidíme.

Všech knih, knížek, brošurek a jednotlivě tisknutých písní, počítáme-li jen první vydání, sebereme asi 400 čísel, z nichž málo novým, 60 katolickým a ostatek evangelickým pravopisem vydáno. <sup>5)</sup>

Asi polovice jsou originaly, ostatek překlady, a sice do r. 1846 jen z latiny a němčiny (mimo bibli); teprv překladem Čelakovského Ohlasu písní ruských (Smoleř a Wařko) začaly se překládati knihy (písní několik už dříve) z jiných slovanských literatur. Překlady z němčiny jsou často velmi špatné; nejhorší pak od rodilých Němcův.

Co spisovatelé a vydavatelé vystoupili mužové všelikého povolání, duchovní a kandidátové nejvíce, pak učitelé (teprv od r. 1776), studující, právníci, lékařové i sami sedláci.

Podporovatelé písemnictví byli pro katolické spisy nejvíce dekanátství Budyšínské; pro evangelické pak: lužičtí stavové nejvíce, společnost nauk v Zhořelci, rodina hrabat z Gersdorfu, biblická sjednocení anglické i Drážďanské, jiné nábožné ústavy i privátní osoby.

Tiskly se srbské knihy nejvíce v Budyšině i v ostatních městech lužických, též v Lipsku, Wittenbergu, Berlíně, Praze, Halli, Grimě, Brodech (Pfordten).

V následujícím přehledu ukážeme, jak se hornolužickému

<sup>5)</sup> Nejúplnější posud bibliografie do r. 1848, p. Jenčem sestavená, nachází se v užitečném, Maticí vydaném spisu: Serbske horne Lužicy wot Jakuba.

písemnictví za minulých 300 let v rozličných dobách dařilo, jakými muži v rozličných odvětvích pracováno.

Rozvrhneme písemnictví pro lepší přehled na tři oddělení, a sice:

I. 1512—1704. Začátek užívání srbštiny v knihách i rozdvojení v písemnictví.

II. 1704 (1714) — 1837. Vyhovění potřebě i čilejší život v písemnictví založením prospěšných ústavův.

III. 1837—1856. Vzkříšení, sblížení a sjednocení rozdvojeného písemnictví.

I. 1512—1704. Na začátku 16. století žili polabští Slované jen v Luneburku a obou Lužicích; ostatní jejich krajiny, 4800 čtver. mil, byly již během předešlých století poněmčeny. V Lužicích protivili se duchovní i někteří zemané násilnému poněmčování; proto i lid své řeči a národnosti vždy s velikou láskou i horlivostí se držel. O duševní potřeby Srbův staralo se zvláště dekanátství Budyšínské, které k tomu cíli od míšenského biskupa Bruna r. 1213 bylo založeno. Tím vším pak nikde neslyšíme o užívání srbštiny v písmě, poněvadž z mnohých stran pro poněmčení pracováno bylo. Srbové nebyli přijímáni do vyšších stavův i nepřipouštěli se později (do r. 1570) ani na university. Často nebyl ani dostatek srbšských kněží, kteří se na dekanátství vzdělávali. Proto dává míšenský biskup Jan Zalužski (a Salhusen) r. 1490 ostré příkazy, aby si němečtí farářové aspoň srbšské kaplany drželi. Kněží této doby však nám ještě žádných písemních památek (kázání, modliteb) neposkytují; evangelie nejspíše překládali při čtení z latiny, němčiny nebo češtiny. Teprva od r. 1512 tiskla se katolická agenda (parochiale Misnense seu ordo administrandi sacramenta) na příkaz Jana Zalužského, v které se srbšské otázky, formule i modlitby při udělování svátostí potřebné nacházejí. Tato agenda vydána podruhé za děkana Jana Leisentritta r. 1570.

Německá reformace jako jinde tak i v Lužicích, kde se již r. 1522 začala, blahodějně na vývin písemnictví účinkovala, ačkoli na jiné straně poněmčení mnohých osad, srbšského

kazatele dostati nemohoucích, zavinila. Nastala nevyhnutelná potřeba i veliká žádost po srbšských knihách. Avšak evangeličtí kazatelé první doby, větším dílem nevzdělaní, nepomohli tak brzy této potřebě. Z počátku i tito nepsali, než při čtení překládali; později přeložili jednotlivci pro sebe evangelie, agendu i katechismus. Jeden z překladův evangelií, M. *Jakubicem* r. 1548 zhotovený, chová se v král. knihovně v Berlíně.

Písemnictví založilo se teprv později, když saská vláda, připouštějíc Srby od r. 1570 na všecka učiliště pro vzdělání kazatelův, i lužičtí stavové, podporujíc vydání knih o duševní potřeby Srbův starati se počali.

Aby se ve všech evangelických osadách jednoty docílilo, vydal r. 1597 *Worjech* (Warichius) první srbšskou knihu tiskem, totiž Lutherův malý katechismus. Srbšská jména rostlin nacházejí se již r. 1594 ve spisu Frankově: Hortus Lusatiac.

V první polovici 17. stol. písemnictví spalo, r. 1627 vyšel překlad kajčících žalmů od pastora *Martina* a r. 1659 biblické dějiny pro katolíky. V té době byli Srbové nejvíce na západní straně úsilně zemany i kazateli poněmčování, poněvadž srbšských kazatelů se nedostávalo.

Když ale Srbové nechtěli si cizinství všímat, věnoval jim neúnavně *Michal Frencel* (Brancel) svou činnost od 1670—1706 a byl proto od vděčných Srbův poctěn jménem: přisporjeť serbskeje věry. Přeložil a vydával po kusích nový zákon, který pak úplný r. 1706 poprvé vyšel, jakož i psalter pomocí několika přátelů dohotoven. Co zvláštnost připomínám, že některé ze svých překladův r. 1697 doručil caru Petrovi Velikému se srbšskou adresou, když tento skrze Sasko cestoval. Aby nejistý i nemotorný německý pravopis pevněji ustanovil, vydal 1671 svou ABC, v níž dle pravopisu českého i polského se řídí. Jen škoda, že dle něho psával jen syn jeho Abraham i katolíci, jmenovitě když *Jakub Ticinus*, jesuita v Praze, tento pravopis ještě více počestil. \*)

\*) Jeho zásada jest: Accedit, quod nostra soror sit Bohemicae, utpote ex eadem matre Slavica origium trahens, et proinde congruum est, ut iisdem characteribus utatur.

Vydal r. 1679 v Praze první mluvníčku srbskou: Principia linguae wendicae. Dle Ticina psávali i píší katolíci podnes; jen málo pravopis během času se zjinačil.

Naproti tomu přijal pastor *Zacharias Bierling* více německému se blížící pravopis a Budyšínské nářečí co spisovní ve své mluvnici (1689): *Didascalía seu orthographía vandalica* (sic!). Jeho návrhy přijala komise pěti kazatelův, kteří na příkaz lužických stavův *katechismus* (1693), *evangelie* (1695) i *agendu* (1696) přeložili i vydali. Tento pravopis došel takové obliby, že sám M. Frencl svůj lepší r. 1693 pustil; proměn skromných utrpěl *Mathaci-em* i *Seilerem* (přijetím rozdílu mezi *ci=é* a *cz=ě*).

*Abraham Frencl* vydával od 1693—96 nedokončený slovník (*De originibus linguae sorabicae libri IV.*), v kterémž dokázati chtěl, že srbština je dezerou hebrejštiny. Sepsal ohromná díla, jež větším dílem v rukopisích se chovají v Žitavě i Žhořelci. Tisknuty jsou mimo slovník jen spisy: *De diis Soraborum* a *De vocabulis propriis*. On byl veliký znatel a horlivý milovník slovanských řečí, jako dokazuje ruk. porovnávacího slovníka: *Lexicon harmonico-etymologicum Slavicum*. Předvídal lepší budoucnost a pilné následovníky (*quos linguae sorabicae dulcedo ac necessitas mecum in sui amorem atque studium rapiet*).

Ke konci tohoto století (1696) za děkana Brücknera z Brückensteinu stalo se první katol. vydání evangelií, i katol. kancionál vydán, jež později často vydáván a rozmnožen, takže se skoro v každé katol. osadě dle jiné recenzi zpívá; kdežto protestanti v Prusku i Sasku podnes společný mají.

II. 1704—1837. V 18. století národ srbský jen málo se zmenšil; několik osad však se poněmčilo pro nedostatek kněží po sedmileté vojně. V této době nastal i čilejší život na poli písemnictví, poněvadž rostla potřeba i žádost po srbských knihách. Mimo konservativní charakter Srbů má se udržení národnosti, jakož i vyvinování srbského písemnictví zvláště děkovati některým srbským ústavům i jednotám v tomto času povstalým. Největší vliv v obojím ohledu měl srbský seminář v Praze pro katolíky a srbský kazatelský spolek v Lipsku pro evangelíky.

*Srbský seminář v Praze* založili r. 1704 bratři Martin a Jiří Šimonové; první byl kaplanem u karmelitek v Praze, druhý seniorem dekanátství v Budyšině. Ústav byl hlavně legaty katolických Srbův založen, zvětšen a několikrát od záhuby vytržen. Chovancové vzdělávali se mimo svá bohoslovecká studia zvláště též ve své materštině, i účinkovali později v srbském písemnictví (*Wařda, Hařka, Jordan, Buk* a jiní).

Velmi prospěšné i důležité bylo pro Srby, že patriarcha slovanské jazykovědy, Dobrovský, vyučování srbské vedl, a že po smrti jeho slavný p. Hanka vyučování i dohlídku dobrotivě převzal i tak mnohým již chovancům velice se zavděčil. Jmenovitě za času p. Hanky objevil se od r. 1846 čilejší život mezi Srby.

*Srbský kazatelský spolek* (Serbske prédarske towařstwo) v Lipsku založilo r. 1714 šest studujících evang. theologů, aby se slovem i písmem v srbštině zdokonalovali. Do r. 1806 byl spolek výhradně pro Srby; v tomto roku vstoupili pak i lužičtí Němci a proměnili staré jméno v „*lausitzer Prediger-gesellschaft*.“ Srbové tvořili od toho času zvláštní oddělení, později „*Sorabia*“ jmenované. Hlavní jakož i srbský spolek vícekrát na několik let pro nedostatek údův přestal. R. 1849 byla *Sorabia* obnovena a dovolila přístup i jiným studujícím. Nejenom k potřebám homiletickým i katechetickým vzdělávají se Srbové tito, ale připravují se též na všeobecné literární účinkování a podávají historické i poetické práce, které dílem tiskem vyšly, dílem v bohatém archivu (jmenovitě v rukopisné „*Nowině*“ od r. 1826) se chovají. Ústav ten měl i má největší vliv na rozvíjení písemnictví u evangelíků, poněvadž skoro všichni kazatelé i spisovatelé byli někdy údy kazatelského spolku nebo *Sorabie*.

Podobný kazatelský spolek založen i ve Wittenbergu r. 1749. Ale v sedmileté vojně schudli Srbové a nemohli své syny dát na studie; proto zanikl i Wittenberský spolek jako i Lipský.

Pro srbské učitele otevřely se semináře v Klukši r. 1740, v Tichońcích i Vjelkově r. 1752. Později vychovávaní byli srbští učitelové v semináři Budyšínském, a vystupovali často na poli literárním.

V této periodě nacházíme mnoho spisovatelův obojího vyznání.

Katolické, zvláště náboženské písemnictví zastupovali *Kilian, Swótlík, Wósky, Wałda* a j. — Swótlík jmenovitě přeložil (1707—21) dle Vulgaty celou bibli, která se v knihovně děkanství Budyšínského chová; jeho slovník (*Vocabularium Latino-Serbicum*, 1721) jest neúplný, chová však mimo nově kutá slova přece i mnoho dobrých, nyní zastaralých. Po něm psal slovník a mluvnici (1768) Prokop *Hančka*, které v ruk. zůstaly, jakož i slovník latinsko-srbský od *Hórky* (1793). V 19. stol. byl (1809—1839) *Tecelin Miet*, cisterciák, nejplodnějším spisovatelem katolickým. Německo-srbský slovník i mluvnice, též množství kázání zanechal po sobě v rukopisích.

Evangelici této periody pilně o písemnictví pracovali. Prvopis byl potvrzen mluvnicí *Matthäi*-ovou r. 1721. Náboženskou i školní literaturu vzdělávali vydáváním modliteb, postill (první od r. 1751), biblických i církevních historií (první r. 1733), kázání, katechismů s výklady atd. nejvíce: *Böhmař, Faber, Pjeh, Šofia, Kühn, Širach* (vydal první čítanku 1770), *Möhn, Gedan, Haupt, Hänig, Kapleř, Deuka, Lubjenski*. Zdokonaleni nejdůležitějších knih, totiž kancionálu i bible, zevrubněji podati si dovolíme. První vydání evang. kancionálu s 202 zpěvy obstarali r. 1710 na příkaz stavův lužických *Praetorius, Ast, Matthaei, Wawer*. V pěti vydáních do r. 1741 rozmožil se na 529 a do r. 1756 na 609 zpěvův. Vydání *Širachovo* od r. 1759 bylo častěji tištěno, až r. 1838 několika duchovními na 816 zpěvův rozmnoženo se vydalo. — Nový zákon, jak jsme podotkli, vydán byl r. 1706 M. Frenclm. Žalmy přeložili r. 1703 *Praetorius, Frencl, Radca*; Ježíše *Siracha* r. 1710 *Matthäi*, přísloví Šalamouna a některé menší knihy starého zákona r. 1719 *Leonhardi* a *Dumiš*. Od r. 1716—1728 překládali znova celou bibli *Langa, Jokuš, Böhmař, Waweř* s použitím českého, polského i staroslovanského překladu; dobré své přeložení porovnávali v 45 schůzkách v Budyšíně s velikou pilností. Celá tato bible vyšla r. 1728 poprvé; pak 1742 (vydání Kühna), 1797 (vydání Heltersa), 1820 (vydání Lubenského pomocí

anglického spolku biblického), nejnovější 1850 (pomocí saského spolku biblického).

Lékařských spisův máme z této periody 6 kusů. *Möhn*, chtěje dokázat bohatost i ohebnost řeči, přeložil (1806) tři výjimky *Messiady Klopstockovy*.

Ano samo *novinářství* začalo. Poprvé pokusili se kandidové theol. *Širach* a *Janka* r. 1790 vydávati: *Měsačne pismo k rozwučenju a wokřewjenju*. Zůstalo však při prvním čísle, poněvadž se dále vydávati nesmělo. Od r. 1809—1812 vycházel měsíčník pod jmenem: *Serbski powjedar a kurjeř* od horlivého vlastence *Jana Deuky*, musel ale konečně pro nedostatek odbíratelův zaniknouti. Potom spalo srbské novinářství docela přes 30 let, až je Jordan zase vzbudil.

III. 1837—1856. Poměry srbského národu v této době znamenitě se polepšily. Osady se již neponěmčují, počtu Srbův neubývá; poněvadž srbská řeč vládou saskou i pruskou zákonně ve školách národních potvrzena jest. Dříve než vypočítáme ústavy, bezprostředně na písemnictví účinkující, zpomeneme s vděčností na některé muže, kteří tuto třetí dobu i lepší budoucnost připravovali a o udržení národnosti jakož o rozšíření vzdělanosti mezi Srby pečovali.

*Dr. Klin* (1793—1855), po celý život svůj horlivý přítel a pevná obrana Srbů, jmenovitě co vyslanec na saském sněmu 1833—34 pro udržení srbštiny ve školách bojoval a šťastně provedl §. 28. školního zákona r. 1835, který r. 1848 králem znova byl potvrzen. Později co městský rada v Budyšíně i co dozorce nad evang. školami i kostely, konečně co předseda Matice velikých zásluh o Srby sobě vydobyl.

*Lubjenski* (1790—1840) obohatil písemnictví svými knihami i písněmi, zbuzoval jmenovitě svým slovem mnohé mladíky a později co církevní rada o zlepšení poměru evangelických osad účinkoval.

Děkanové Budyšíňští *Kučank* (1841—44) i *Dittrich* (1845—53) byli pro katoliky tím, co předešli mužové pro evangelíky.



Ústavy a spolky, které na vyvinutí písemnictví v té době prospěšně účinkovati začaly, jsou: akademický spolek ve Vratislavi, gymnasiální spolek v Budyšině, a později Matice srbská.

Dle příkladu studujících Lipských založili r. 1837 pruští studující ve Vratislavi důležitý svůj *spolek pro řeč a historii lužickou*, který dělá vážnou epochu v písemnictví, poněvadž byl hlavně založen a veden slavným Smolerjem, podporován i zveleben slavnými Čechy, Čelakovským i Purkyní. Spolek prospěl Srbům mnoho; r. 1851 však pro nedostatek srbských studujících zanikl. Smoleř zde sestavil první analogický pravopis a sepsal několik důležitých spisův, jmenovitě na pokynutí Zhořelecké společnosti nauk sebral krásnou sbírku národních písní (331 hornoluž., 200 dolnoluž.). Skvostná sbírka se všelijakými přídávky i v německém překladu vyšla r. 1841—43 pod srbským i německým titulem. 7)

*Societas slavica* v Budyšině, r. 1839 potvrzena, jest posud jednota, v které se mladí Srbové na literární účinkování svědomitě připravují.

V této době začalo se písemnictví mnohostranně rozvíjeti. Jmenovitě nastalo blížení se obou stran pravopisem. *Jordan* vydal r. 1841 první důstojnější mluvnici dle soustavy Dobrovského a užíval nového pravopisu. *Smoleř* psal jen málo jináče ve svých spisech: *Maŷy Serb*, *Maŷy němskoserbški slovník* r. 1843, *Pěsnički* 1841—43. Prostředníkem obou byl pravopis v srbskoněmeckém slovníku *Pfula* i *Jordana* r. 1844, který ale bohužel písmenem D přestal. Teprva Maticí nastala jednota v analogickém pravopisu.

V této době vzdělávali Srbové svou materštinu nejenom pro užitečnost, nýbrž z čisté lásky k národnosti. Organem jejich byl nejprve (1842) *Jordanův* půlarchový týdeník: *Jutrníčka*, do kteréhož nejvíce psali *Seiler* (Borščan), *Pful* (Łužan), *Smoleř* (Serboslaw), *Domaška* i *Křosopólski* (Mosig von Aehrenfeld).

7) Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz, herausgegeben von Leopold Haupt und Joh. Ernst Schmalzer. Grimme, bei Gebhard. I. Theil 1841. II. Theil 1843.

Poněvadž ale jakýsi prostřední pravopis *Jutrníčky* lidu se nelíbil, začal nakladatel po půl roku místo *Jutrníčky* vydávati týdeník v starém evang. pravopisu: *Tydzenska Nowina*, pod redakcí *Seilerja* (1842—48); *Jordan* na to vydával *Jutrníčku* v novém pravopisu co měsíčník, ale musel pro nedostatek odběratelův po druhém svazku přestati. Poněvadž Srbové nechtěli a dílem nemohli tak náhle i rychle postupovati, odřekl se *Jordan* od r. 1845 docela srbského spisovatelství.

V této době ujali se a všímali si i učitelé srbské národnosti a rozmnožovali zase lásku k zpěvům srbským. K tomu cíli vydali zpěvníky: *Seiler*, *Brühl*, *Kilian*, *Jordan*, *Kulman*. *Besedy* (spěwanske swjedzenje) od r. 1845 slavené oživovaly každým rokem více všechny vrstvy Srbův. V posledních letech spojily se *besedy* s výroční schůzkou *Matice*. Zpěvy pro *besedy* nejvíce básnil neplodnější a nejvýtečnější básník *Seiler*. Skladatelem mnohých nářevův a ředitel *besed* byl slavný učitel „*mištyr Kocor*.“

Když takto Srbové buzení a připravování byli, když se vlastenci každodenně rozmáhali, založil se nejvážnější a nejprospěšnější ústav — *Matice srbska*. R. 1845 předložil *Smoleř* své návrhy i statuty, které potom *Dr. Klinem* přepracované vládě předloženy a potvrzeny byly. Po velikonoci 1847 vstoupila *Matice* v život, vedena předsedou *Dr. Klinem*. Počítá se teprv asi 200 úřadův, kterýchž roční příspěvky až na třetinu na knihy se vydávají. U Srbův dochází poráde většího uznání, jen škoda že jiní Slované ji málo znají a podporují. Zábavné i poučné (vyjma náboženské) spisy pro lid vycházejí v obojím starém pravopise; ale *Časopis*, nejvíce o vyšší vzdělanost a čistění řeči se starající, vydává se analogickým pravopisem. Nejprvnější zásluha *Matice* jest, že Srby obou vyznání sjednotila. Ona, a zvláště r. 1854 založená v ní sekce filologická jest autoritou nového pravopisu. Pravopis *Matice* byl sestaven *Dr. Pfulem* a nachází se v 2. svazku *Časopisu*; tento blíží se více k českému než *Jordanův* a *Smoleřjův*. (*Smoleř* vydal pravopis ten později v německém překladu.) Jak ale *Jordanův* pravopis

změkčujícími čárkami, tak oplýval Pfulův jotami. Proto se r. 1853 dle návrhu Buka a jiných něco proměnil. \*) Krásný tento nový pravopis užívá se, jak řečeno, v Časopise a rozšiřuje se poznenáhla i v lidu obecném.

Matice vydala posud 27 knížek pro lid a 13 svazků Časopisu, který pololetně, dříve pod redakcí Smolerja, od r. 1853 pod redakcí Buka vychází. Povídky, zábavné i morální, původní i přeložené podali: Dr. Pful, Mučička, Kulman, Kučank, Wjela, M. Buk, J. Buk, Somer, Cyž. Do Časopisu podali články mluvozpytné: Smolef, Buk; historické i přírodopisné: Jenč, Smolef, Buk; básně: Seilef, Pful, Wjelan atd. Poučné spisy sepsali: Jakub, Jenč, Kocor, Pjekar, Bartko. Kalendář vyšel letos podruhé pod redakcí Rády. Matice chová dva důležité rukopisy: Důstojnou čítanku pro všechny třídy, a úplný (asi 100 tiskových archů počítající) srbskoněmecký slovník Dr. Pfula, který se brzy tisknouti začne.

Mimo činnost matiční spozorujeme i soukromní. Náboženskou i školní literaturu této doby zastupují Jakub, Kilian, Krügar a jiní u evangelikův; Haška, Schneider, Kučank u katolikův.

Zvláštní pozornost zasluhuje novinářství. Tydženska Nowina byla od r. 1842—48 vedena Seilerem, mimo krátké politické zprávy podávala nejvíce zábavné články. Po Seilerovi převzal Smolef redakci a vydával ji týdně po archu; později převzal i náklad, zvětšil format, změnil jméno na „Tydženske Nowiny“ a od r. 1853: „Serbske Nowiny,“ které podnes v 1000 výtiscích vycházejí. — V r. 1848 vydával knihkupec Reichel malý týdeník: Nowinkár pod vedením Wjely a Bartka. — Od r. 1849—51 vydával Kučank (poslední rok přistoupil Cyž k redakci) Jutrničku katolickým pravopisem. Po jejím zaniknutí připadlo katolické čtenářstvo Smolerjovi.

Mimo politickozábavní měli a mají evangelíci nábožné časopisy. Seilef vydával r. 1844—48: Missionske powjesce, po

\*) Pražští Srbové psávali již o rok dříve takto, čekému pravopisu se blížíce.

něm Jmiš r. 1849—52: Zerničku, konečně Rychtaf od r. 1854 měsíčník pod jmenem: Missionski posol.

V krátkém přehledu jest tuším viděti větší činnost u Srbův obou vyznání, nežli bychom u tak maločetného národu očekávati mohli. Nadějeme se, že se hornolužické písemnictví budoucně ještě více rozvíje a že též větší pozornost jiných Slovanův zbudí, poněvadž i malý člen k celku sluší.

## II. Dolnolužické.

Písemnictví dolnolužické jest mnohem chudší než hornolužické, poněvadž zde panovaly odjakživa nepříznivější poměry. Spisovní řeč tvořila se a živořila docela bez ohledu na hornolužickou, v ničem se této nedržela a ničím se nepřibližovala; poněvadž scházeli mužové k tomu schopní a o duševní bláho horliví. Srbové sami, větším dílem chudí vzdělavatelé neplodných krajín, nemohli a nemohou posud dáti tolik synův svých na studie, aby někdy všem osadám srbský kazatel se dostal. Proto přijde často německý kandidát do srbské osady, a učí se teprv, jest-li mu libo i možno, řeči svých svěřených. Někdy arci se našli ctihodní mužové, jako Hauptmann, který svým kolegům mezi jiným povídá: Ars et lingua non habet osorem nisi ignorantem. Častěji přicházeli kazatelé, kteří se svými kollatory i úředníky více o poněmčování nežli o vzdělávání lidu se starali. Lenivost překážela učiti srbštinou v kostele i ve škole, tak že bázlivý lid spokojit se musel, když srbské služby boží na čas nebo na vždy přestaly. Jako kazatelé tito, tak libovolně řádili a řadí učitelé ve školách vesních. Přese všechny takové a podobné pohromy drží se Srbové své národnosti a pokusili se též v písemnictví.

Spisovatelé jsou často rodili Němci a skoro výhradně pastorové, poněvadž v jiných povoláních nebylo Srbův. Knihy jsou větším dílem z němčiny přeloženy a všelijakým nemotorným a špatným pravopisem psány. Tisknuty byly dolnol. knihy nejvíce v Chotěbuzi, Lubině, Berlíně, Frankfurtě, Budyšině.

Podáme krátký přehled důležitějších spisů dle postupu

času, pokud jsme se toho v slabých pramenech dopídili. Úplně bibliografie posud nikdo nesestavil.

Jako u Hornolužičanův tak i zde položen základ písemnictví v době reformace německé. Nejstarší posud známý spis jest rukopisný překlad žaltáře, v knihovně Wolfenbüttelské chovaný. Tiskem vycházely dolnol. knihy o 23 let dříve než hornolužické. *Albin Moller* vydal první knihu r. 1574; totiž kancional s agendou i malým katechismem. Po něm dlouhý čas žádný vzdělavatel nářečí dolnol. nevystoupil, poněvadž se všech stran o poněmčování Srbův usilováno; kteréž se nejvíce dařilo v běhu 17. století, kde se v okolí Beškova i Storkova 40 far poněmčilo, které r. 1600 pod inspekci Trevera ještě srbskými byly. — Teprv r. 1610 vydal *Tharaeus* katechismus (Enchiridion vandalicum) v podřeči Mužakovském. *Chojnan*, pastor v Lubíně r. 1642—64, sepsal první mluvnici, jež v rukopisu zůstala. — V druhé polovici 17. století vyšlo jen několik nábožných spisův: *Körner* zanechal slovník rukopisný.

Teprv v 18. století ukázali se někteří mužové, kteří nevyhnutelnost vzdělání lidu pomocí materštiny uznali a jmenovitě náboženské písemnictví obohatili svými spisy, jež později častěji vydány byly.

*Bohumil Fabricius*, rodem Polák, účinkoval mezi Srby od 1701—41 a zemřel co superintendent Chotěbuzský. Založil sobě vlastní knihtiskárnu v Korjeni u Chotěbuzce; přeložil a vydal třikrát svým nákladem Nový Zákon (poprvé 1709), dvakrát Lutherův malý katechismus (1706 a 1713); slovník ale zůstavil v rukopise. Král Bedřich I. podporoval Fabricia, ale jeho následník Bedřich Vilém (1714—40) byl nepřítelem Srbův. Za panování posledního vyšly jen dva katechismy; jeden vydal *Gabriel Fabricius* (1718), druhý *Abr. Knježk* (1727). Do této doby padá i rukopisní slovník (80-archový) Hornolužičana *Abr. Frenzla*. — Na začátku druhé polovice 18. století vystoupili dva rodilí Němci, *Willa* i *Hauptmann*. Poslední, od r. 1733 pastor v Lubňově (Lübbenau), vydal jedinou posud mluvnici r. 1761 a kancional (*Lubňowski serski sambuch*) s 240 zpěvy r. 1769.

Těž doplňoval i opravoval rukopisný slovník M. Martina, z čehož pastor Broniš úrůvky sdělil v Smolerových „Jahrbücher“ (1854).

*Frico* vydal na konci tohoto století (1796) poprvé Starý Zákon a sestavil mluvnici o 20 arrších. Poslední rukopis byl vlastností Dobrovského, který jej nejspíše na své návštěvě v Lužicích dostal; Dobr. daroval jej později srbskému semináři v Praze, kdež se posud chová. Mluvnice tato, v mnohém ohledu lepší než Hauptmannova, jedná o všech částkách řeči a končí nápisem třetího dílu, v kterém o syntaxi jednati se mělo. Pravopis Frica, ačkoli často nedůsledný, jest mnohem lepší, nežli v knihách jiných vydavatelův.

V první polovici 19. stol. málo nového se objevilo. Přetiskovaly se spisy nábožné všelikého druhu, kancionaly (sambuch!), modlitby (batowanske knigŕy), kázání (pratcarske knigŕy) od *Schindlera* a jiných. Celá bible vyšla r. 1824.

*Smoler* užíval nejprv analogického pravopisu ve vydání dolnol. národních písní r. 1843. Před ním podali *Kucharski* a *Čelakovskij* některé písně.

*Zwahr* (Swora) vydal r. 1846 první dolnoluž. slovník, opus posthumum po svém otci. Ale vydavatel, srbštiny neznaje, zanechal v neúplném slovníku svém hojně tiskařské chyby, všechna slova německá místo užívaných srbských, libovolný pravopis a podivínskou etymologii. \*)

Teprv r. 1848 zbudili se Dolnolužičané příkladem svých bratrův. Začal *Nowka* vydávati půlarchový týdeník: *Serbski bramborski časnik*, kteréhož redakci r. 1852 *Panka* převzal. Utvořila se též jakási Matic: *Serbske towarisstwo*, které ale pro špatné zřízení a úzké meze směru svého posud jen asi 60 úřův počítá. Od této doby vycházely rozličné povídky a náboženské knížky, ano *Stempel* chová se v rukopise epos v 12 zpěvích: *Pytanje za starym njasecom* abo *lužiskich Serbow* potlocenje. Týž horlivý Srb přeložil bajky *Phaedrovy*, jež *Smoler* r. 1854

\*) Jeden příklad aspoň k potěšení filologův sem postaviti si dovolueme. Místo: *pomscís* (pomstíti) píše a vykládá se: *bomscís* sich begehen wie ein Pabst, der die Beleidigungen rächt, sich rächen.

v Budyšině vydal. Jest to první o sobě vydaná knížka v novém pravopisu, Smolerjem dle hornolužického utvořeném s přivzetím polských znaků *ś, ź*. Jen pro bližení se k hornolužičtině bychom upřímně radili, aby p. Smoleř nepsal (dilem dle polského) *y* po *ś, ź, ch, h*, ani po *c*, kde v hornol. *či* stojí, než *i*: všikno, žiwy, ciniś atd. Však i starý pravopis často tak píše, ačkoli ne důsledně ani všude. Tento návrh měl by přijmouli i p. Broniš, který dolnol. slovník a mluvnici vydati míní.

Pokrokům Dolnolužičanův velice vadí, že studující nikde (v Berlíně, Halli, Vratislavi) nejsou v takové hojnosti, aby literární jednoty utvořili jako Hornolužičané. V novějším čase sestoupili se aspoň gymnasiasté v Chotěbuzi, aby se v své materštině zdokonalovali. Ačkoli shora dotčené poměry větším dilem posud panují, přece se kazatelé nyní více přičiňují; jen škoda, že posud málo jiná slovanská nářečí znají, aby tak své vyčistiti a obohatiti mohli. Při vydávání knih nastává často materialní obtíž, což u malého národu není divno. Kojíme však se pevnou nadějí, že Dolnolužičané přibližující se k Hornolužičanům vždy více řeč svou zdokonalovati budou, a její pomocí o větší vzdělanost lidu se postarají!